

MEDITERANISTIKA - NOVINA U KURIKULUMU STUDIJA ETNOLOGIJE I KULTURNE ANTROPOLOGIJE

JELKA VINCE PALLUA

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju
10000 Zagreb, Ivana Lučića 3

Malo se gdje na svijetu može čovječje djelovanje tako dugo pratiti kao na Mediteranu. Kroz duga su tisućljeća generacije stanovnika ostavljale razne tragove na području Sredozemlja u obliku materijalne i duhovne kulture, građevina, toponomastike, elemenata tradicijske kulture i inih kulturnih oblika. Mediteran, osim što označuje zemljopisno područje koje se prostire oko Sredozemnog mora (nekada čak *in medio terrae!*), označuje i more, Sredozemno more. Nigdje svijet Mediterana, kako je to jednom prilikom rekao R. Katičić, nije kontinentalnoj Europi tako blizu kao na hrvatskom tlu, nigdje Mediteran nije tako srednjoeuropski i nigdje srednja Europa tako mediteranska kao u Hrvatskoj. Sredozemništvo hrvatske kulture važan je segment ne samo mediteranske nego i hrvatske kulture od njezinih najranijih početaka, aspekt koji je dugo bio njezina zanemarivana odrednica i nedovoljno istražena sastavnica. U kurikulumu studija etnologije dio se istočne obale Jadrana prikazivao unutar regionalnih odrednica jugoistočne Europe ili Balkana. Jadran je Mediteran u malom. Jadran, kao njegov zaljev, sam po sebi, analogijom, sadrži gotovo sve probleme koje podrazumijeva proučavanje čitavoga Sredozemlja. Stoga je cilj ovoga kolegija pokušati uvesti studente u «braudelovsku povijest dugoga trajanja» (F. Braudel: 1949) ovoga prostora kako bi se shvatila etnološka šarolikost sadašnjosti i kako bi se iščitao inače nečitak i zamršen etnološki prezent. Ovo se postiže polazeći od etnokulturne slike širega sredozemnog prostora preko odabranog užeg, istočno-jadranskog, susjednog sredozemnog prostora - Apeninskog poluotoka, da bi se došlo do hrvatskog Sredozemlja. Osim navedenoga, cilj je na konkretnim primjerima pokazati nužnost interdisciplinarnosti/multidisciplinarnosti pri odgonetavanju

kulturne povijesti i pitanja identiteta ovoga prostora (arheologije, povijesti, povijesti umjetnosti, onomastike, toponomastike itd.), ali i nezaobilazne uloge etnologije i kulturne antropologije u tom zadatku. Kada i čime se hrvatska nit upliće u gusto i prebogato tkanje mediteranske kulture i kulturne baštine? Kakav je njezin doprinos tom mediteranskom spletu, no još više, što je hrvatska kultura baštinila od odrednica mediteranske kulture? Na temelju mogućnosti koje pružaju arheološke, povijesne i lingvističke (onomastičke, toponomastičke itd.) rekonstrukcije različitih utjecaja i prožimanja s hrvatskim etničkim i jezičnim korpusom, te na temelju tradicijske kulture, nužno je odgovoriti na čitav niz ovakvih i sličnih pitanja.

Mediteranistika (Mediterranean Studies) je prisutna u kurikulumu mnogih europskih i izvaneuropskih sveučilišta. U hrvatskoj je etnologiji sredozemništvo hrvatske kulture bilo zastupljeno, ali nedovoljno (možda i zbog zemljopisne udaljenosti jedinog studija etnologije u čitavoj državi – u Zagrebu). Pojavom drugog studija etnologije na Sveučilištu u Zadru (2005.) bit će moguće objediniti istraživačke napore, arhivsku i drugu građu jedne sredine, Zagreba, s terenom i građom koju posjeduju arhivi, zbirke, muzeji i knjižnice u Zadru, ali i drugi sredozemni gradovi, osobito talijanski, koji su uspostavili suradnju sa Sveučilištem u Zadru.

Mediteran se, kako to tumači Braudel, definira kao more opkoljeno kopnima, ali različitim kopnima koja okružuju i sapinju to more. Mediteran je, u prvom redu, more među planinama s očitim «arhitektonskim jedinstvom mediteranskoga prostora kojemu planine tvore sveprisutan, glomazan «skelet» (Pirineji, Španjolski kordiljeri, Alpe, Apenini, Dinarsko gorje, Kavkaz, Anatolsko gorje, Libanon, Atlas)». Već je rečeno da se Jadran može smatrati Mediteranom u malom. On ponavlja učestali sredozemni obrazac priobalja (s otocima) i gorja u zaleđu. Na Jadranu je taj dualizam naglašen u opreci jadransko/dinarsko - jadranske i dinarske kulturne zone - u podjeli koju je upotrebljavao i nestor hrvatske etnologije i dugogodišnji profesor i pročelnik Odsjeka za etnologiju - Milovan Gavazzi. Stoga je poseban naglasak stavljen na jadransko - dinarska susretišta kultura, kultura koje predstavljaju tradicionalno različite, ali i komplementarne načine života: kršno zaleđe sa škrtom poljoprivredom, stočarstvom, zadružnim oblicima obitelji i specifičnom ruralnom zajednicom, zaleđem koje je oduvijek aktivno korespondiralo s urbaniziranom, moru i svijetu orijentiranom obalom. Time se naša obala uklapa u opći kulturni obrazac Mediterana. U ovom se

kolegiju nastoji pokazati tijek kulturne mijene, ali i stalnost obrasca stoljetne migracijske dinamike, kretanja između dinarskog zaleđa i obale/otoka/pa i zapadne jadranske obale. Dodatni mu je cilj predočiti studentima tematske parove kao što su jedinstvo/različitost, obala/zaleđe, urbano/ruralno, jadransko-dinarsko, romansko-slavensko itd. Osim navedenoga, na temelju odabranih tema pokušava se ilustrirati uklapanje individualnih života u tijekove mikro-povijesti i kulture, s jedne strane, a s druge, ponavljanje ahistorijskog, strukturalnog, ekološki utemeljenog tijeka "la longue durée".

Ukratko, kolegij pokušava povezati obje perspektive: detaljno istraživanje tradicijske kulture ovoga prostora u pronalaženju specifičnosti hrvatskoga Sredozemlja s komparativnim, općim pogledom na mediteranski svijet da bi se došlo kako do općih tako i do posebnih znanja na razini nacionalne kulture i boljeg poznavanja hrvatskoga nacionalnog identiteta.

Kolegij je raščlanjen u tri veće cjeline: 1) Sredozemlje; 2) odabran uži, Hrvatskoj susjedni, istočno-jadranski sredozemni prostor – Apeninski poluotok; 3) zapadno-jadranski sredozemni prostor - hrvatsko Sredozemlje.

1) U prvoj se cjelini govori o Sredozemlju kao zemljopisnom i kulturno-povijesnom prostoru, migracijama stanovništva na Mediteranu – seobama, kulturnim ciklusima, kulturnim zonama. Zatim se prelazi na konkretne etnološke pojave uklopljene u braudelovsku povijest dugog trajanja ovoga prostora: na načine obrane od vremenskih (ne)prilika, utjecaj prirodne okoline, tipove naselja, izgradnju kuća, ekonomiju (tipove stočarstva, poljodjelstva, vinogradarstva, ribolov itd.), prehranu, opskrbu vodom, odijevanje, socijalni život, stanovništvo. Posebnu tematsku cjelinu čine teorijske postavke i ilustracija tematskih parova na Sredozemlju – jedinstvo/različitost Mediterana, čast/sram, privatno/javno, obala/zaleđe, planinsko/nizinsko, urbano/ruralno, jadransko/dinarsko, romansko/slavensko itd. Nova tematska cjelina uključuje mediteransku obitelj, sredozemne obiteljske strukture, rodnu ideologiju (položaj žene, spol i moć, mačizam itd.), pitanje časti u okviru sintagme «honour and shame», mafija, klijentelizam.

2) U drugoj se cjelini prelazi na Hrvatskoj susjedni, istočno-jadranski sredozemni prostor – Apeninski poluotok. Govori se o pradavnom žiteljstvu Apeninskog poluotoka i njegovu utjecaju na današnju etnokulturnu i jezičnu sliku Italije, o dodirima dviju jadranskih obala od prvih svjedočanstava do novoga doba, hrvatsko-talijanskim kulturnim dodirima, kulturi renesanse u Italiji i njezinu utjecaju na suprotnu jadransku obalu, o današnjem stanovništvu

Italije. Govori se i o Hrvatima u Italiji s posebnim osvrtom na moliške Hrvate, Hrvate i danas prisutne u pokrajini Molise.

3) Treći se tematski blok odnosi na hrvatsko Sredozemlje i mediteranizam hrvatske kulture s osnovnim pitanjima: kada i čime se hrvatska nit upliće u gusto i prebogato tkanje mediteranske kulture i kulturne baštine, kakav je njezin doprinos tom mediteranskom spletu, te što je hrvatska kultura baštinila od odrednica sredozemne kulture. Poseban je naglasak stavljen na jadransko-dinarska susretništa kultura, suodnos jadranske i dinarske kulturne zone u Dalmaciji - tradicionalno različite, ali i komplementarne načine života. Potom se prelazi na odabrane teme hrvatskoga Sredozemlja, dijakronijske slojeve kulture na području istočne jadranske obale i njezina zaleđa te njihov odraz u suvremenoj etnološkoj slici ovoga kraja, uklapanje u mediteranski svijet. Poseban tematski sklop uključuje istraživače pučke kulture u Dalmaciji s klicama etnološkoga promišljanja s osobitim naglaskom na dalmatinske i talijanske pisce i putopisce po Dalmaciji, rađanje morlakizma na europskoj književnoj i kulturnoj sceni – mitsko prikazivanje "drugoga".